

MODALITĂȚILB DE ORGANIZARE A AȘEZĂRILOR COMPLEXULUI CULTURAL CUCUTENI-TRIPOLIE

DE

VICTOR SOROCHIN

În cercetarea modalităților de organizare a așezărilor complexului cultural Cucuteni-Tripolie se disting două etape. Prima începe la sfârșitul secolului trecut odată cu descoperirea culturii tripoliene și se termină la sfârșitul anilor '60 ai secolului XX. A doua etapă începe în anii '70 și este marcată de descoperirea, prin metodele aerofotometriei și determinării rezistivității solului, a așezărilor foarte mari din aria tripoliană.

Primele date despre dispunerea locuințelor-platforme le datorăm descoperitorului culturii tripoliene, V.V. Hvoiko. Cercetătorul, pe baza materialelor din săpături și a observațiilor vizuale în așezările din bazinul mijlociu al Niprului, a remarcat dispunerea lor în cerc, însă le-a interpretat ca vestigii legate de ritul funerar. V.V. Hvoiko a semnalat în așezarea eponimă 30 de platforme, dintre care a degajat 20¹. Observațiile asupra locuințelor din așezarea de la Kolodistoe (bazinul Bugului de Sud) i-au permis lui A.A. Spitsyn să constate că ele erau organizate în cercuri concentrice². Cercetările efectuate de M. Himner în așezările Pianiškova și Popudnea din bazinul Bugului de Sud au arătat că locuințele-platforme erau dispuse în cercuri³. În perioada interbelică în arheologia sovietică și românească începe să fie folosită o nouă metodă de săpătură, care constă în stabilirea stratigrafiei, combinată cu dezvelirea integrală a vestigiilor complexelor de locuire. În anii '30 și începutul anilor '40 expediția tripoliană, condusă de T.S. Passek, a efectuat săpături de amploare în așezările Kolomijsčina I și II (reg. Kiev) și Vladimirovka (reg. Kirovograd)⁴. Informații deosebit de prețioase s-au obținut în urma cercetării exhaustive a așezării Kolomijsčina I, în care au fost depistate vestigiile a 39 de locuințe-platforme, dispuse în două cercuri concentrice. Centrul satului eneolitic era liber de construcții, care, se presupune, se folosea ca ocol pentru vite și ca loc pentru petrecerea diferitelor ceremonii. Cercul interior, cu diametrul de 50—60 m, era format din opt locuințe, iar cel exterior din 30, cu diametrul de 170 m. O locuință ieșea din cercul exterior, aflându-se ceva mai la o parte. În urma acestor investigații s-au obținut date concludente în favoarea interpretării platformelor ca vestigii de locuințe de suprafață, opinie care din acel timp devine dominantă în istoriografie⁵. În așezarea Kolomijsčina II locuințele erau distribuite, ca și în prima stațiune, în cercuri concentrice. În afară de acestea, trei platforme se aflau în mijlocul cercului interior⁶. Așezarea de la Vladimirovka cu suprafața de 72 ha, avea peste 200 de locuințe, care în unele sectoare erau dispuse în cinci cercuri concentrice⁷.

În arheologia românească metoda de cercetare pe suprafețe mari a fost practică pentru prima dată în cercetarea culturii Cucuteni de către I. Nestor în așezarea de la Sărata Monteoru⁸, continuată mai târziu pe șantierul de la Hăbășești, Corlăteni, Valca Jijiei, Trușești, Târpești etc.

O contribuție valoroasă în elucidarea problemei modalităților de organizare a așezărilor complexului cultural Cucuteni-Tripolie a adus-o S.N. Bibikov, care a sintetizat informațiile acumulate în arheologia rusă și sovietică până la începutul anilor '60 și pe baza lor a încercat să rezolve unele probleme de ordin economic și socio-demografic. După datele cercetătorului, în zona dintre orașele Kiev și Rjișceav au fost identificate 14 așezări din fazele Tripolie BII și CI. Printre ele se numără

¹ V.V. Hvoiko, *Kamenyj vek Srednego Pridneprovija*, în *Tr. XI AS v Kieve v 1899 g.t.I.*, Moskva, 1901.

² A.A. Spitsyn, *Raskopki glinejnyh ploščiadok bliz s Kolodistogo Kievskoj gubernii*, în *Izvestija Arheologičeskoj komissii*, v. 12, 1904, p. 94.

³ M. Himner, *Étude sur la civilisation prémycénienne dans le bassin de la Mer Noire, d'après des fouilles personnelles*, în *Swiatowil*, XIV (1930—1931), Warszawa, 1933.

⁴ T.S. Passek, *Periodizačija tripol'skich poselenij*, în *MIA*, 10, 1949, p. 18.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Idem*, *Novje otkrytja Tripolskoj ekspedicii v 1939*, în *VDJ*, Moskva, 4, 1934.

⁷ *Idem*, *Periodizačija...*, p. 19.

⁸ I. Nestor, E. Comșa, E. Zaharia, *Așezări din epoca barbariei. Lucrările șantierului de la Sărata Monteoru, jud. Buzău*, în *SCIV*, I, 1950, 1.

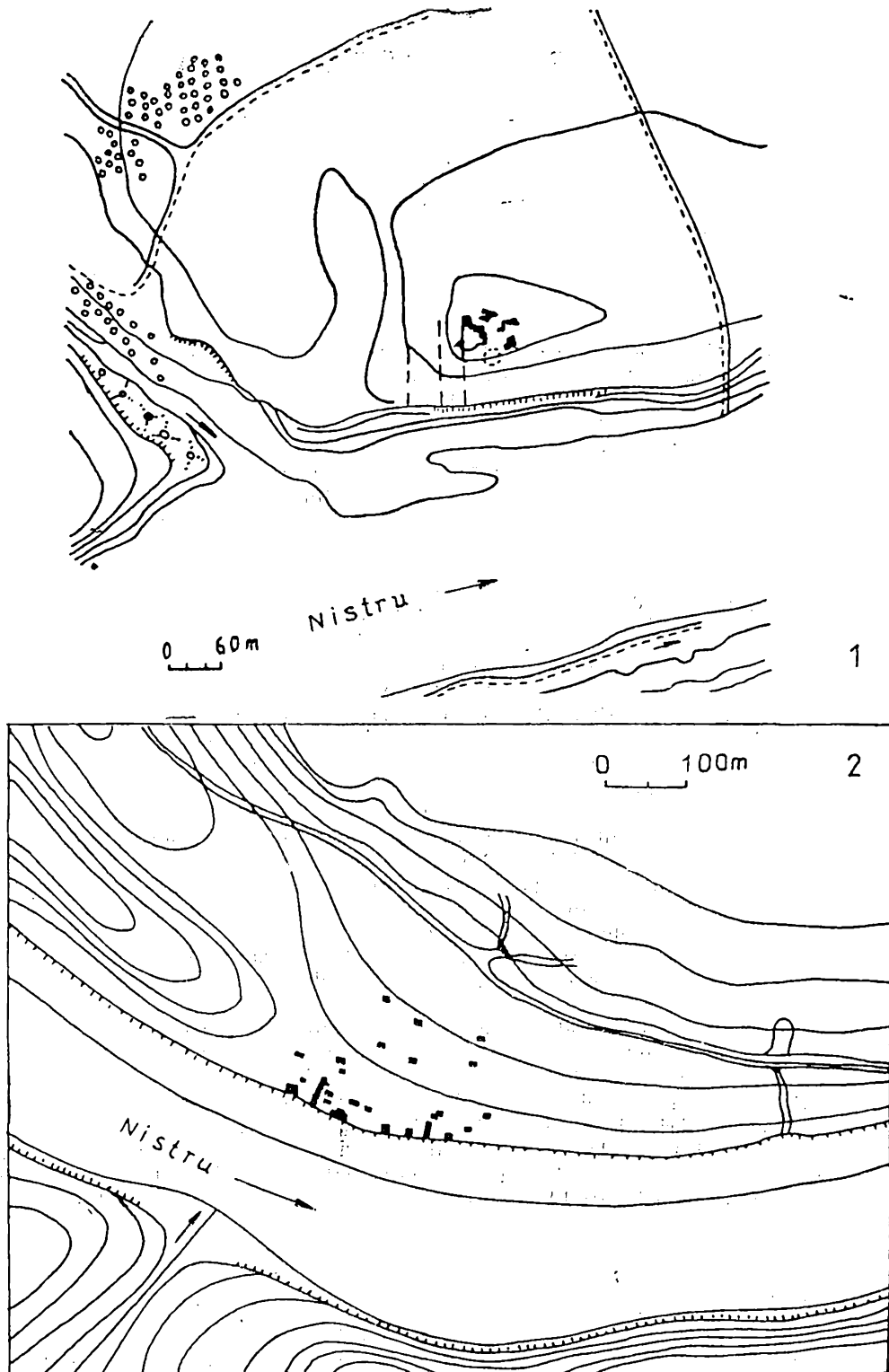

Fig. 1. Planurile așezărilor Bernašovka (1) și Luka Vrublevetskaja (2).

cunoscutele așezări Grebenki, Jukovtsy, Veremje, Staiki, Ščerbanevka, Taburišče ș.a. În așezările enumerate locuințele au, de regulă, dimensiunile de 4×5 m și câte 30—40 de case, organizate în cerc⁹.

Un rol important în cercetarea modalităților de organizare a așezărilor complexului cultural Cucuteni-Tripolie îl joacă utilizarea aerofotometriei și metodei determinării rezistivității solului. În domeniul folosirii aerofotometriei în cercetarea stațiilor tripoliene și cucuteniene trebuie remarcat aportul lui K.V. Šiškin la descifrarea planurilor așezărilor, mai ales a celor foarte mari din interfluviul Bugul de Sud-Nipru¹⁰. Cercetătorul întreprinde primele investigații în 1964 când descoperă așezarea Vilhovetsi cu dimensiunile de 110 ha¹¹, din zona Umanului. În 1970 participă la lucrările de pe șantier, unde își verifică planurile pe baza cărora descoperă așezări foarte mari¹². Pe la sfârșitul anilor '70 și începutul anilor '80 cercetătorul întreprinde investigații similare pe teritoriul Republicii Moldova, unde descifrează planul cunoscutei așezări de la Petreni și descoperă altele noi¹³.

Primele cercetări, în așezările eneolitice și din epoca de tranziție de pe teritoriul Ucrainei, cu aplicarea metodei determinării rezistivității solului, au fost efectuate în 1966. Prin această metodă s-au cercetat șanțul de apărare al așezării usatoyiene Maiaki și stațiunea Nagornoe, aparți-

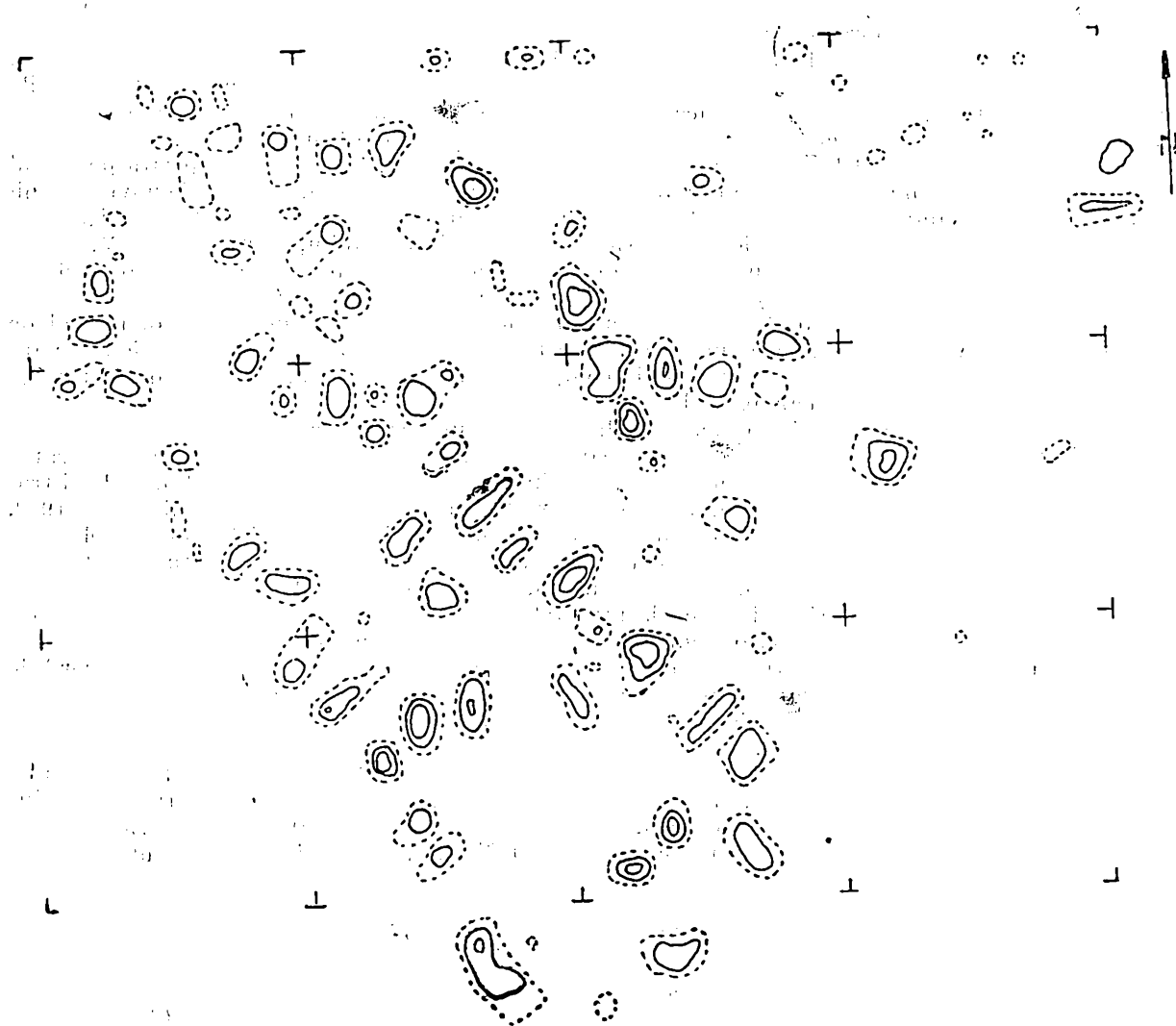

Fig. 2. Planul așezării Putnești III.

⁹ S.N. Bibikov, *Ho-zajstvenco-ekonomičeskij kompleks razvitogo Tripol'ja*, în SA, 1, 1965, p. 48—62.

¹⁰ K.V. Šiškin, *Iz praktiki dešifrovki aerofotosnimkov v arheologičeskich celjach*, în *Arheologija*, 10, 1973, p. 32—41.

¹¹ *Ibidem*, p. 35.

¹² *Ibidem*, p. 34.

¹³ V. I. Markevici, *Pozdnetripol'skie plemena Severnoj Moldavij*, Chișinău, 1981, p. 18, fig. 14.

nând culturii Bolgrad-Aldeni (Stoicani-Aldeni), cercetări care s-au soldat cu insuccese¹⁴. Tot în acel an s-au efectuat investigații în așezările tripoliene din regiunea Kiev — Podgortsy II și Novye Bezzadiči. În prima stațiune s-au identificat 12 locuințe-platforme, din care 10 formau un cerc cu diametrul de 150 m, iar altele două erau în exteriorul lui, făcând parte, probabil, din alt cerc. Sondajele făcute în stațiune au demonstrat eficacitatea metodei¹⁵. În anul următor cercetări similare s-au întreprins în așezările Čapaevka și Starye Bezzadiči¹⁶. V.P. Dudkin, în anii '70 și '80, efectuează astfel de investigații într-un șir de stațiuni ale culturii Cucuteni-Tripolie de pe teritoriul Ucrainei, printre care și în așezările Maidanetskoe, Talianki etc.¹⁷.

În perioada postbelică săpăturile ample din stațiunile culturii Precucuteni-Tripolie A au demonstrat că satele acestei civilizații erau construite după un plan mai mult sau mai puțin preconcepțuit. Pe baza informațiilor publicate până în prezent se pot deosebi trei modalități de organizare a așezărilor: 1), pe șiruri paralele, 2), în cerc sau oval și 3), în grupuri sau dispersate. Referitor la așezările precucuteniene din spațiul Carpați-Prut, S. Marinescu-Bîlcu a menționat că nici la Traian-Dealul Viei, nici la Târpești, singurele așezări mai amplu cercetate, nu se constată o predilecție specială sau o regulă după care să se fi distribuit locuințele. Deși uneori par a se grupa câte 2—3, totuși, nu se poate afirma că nu ne aflăm în fața unei simple întâmplări¹⁸.

În ceea ce privește stațiunile precucuteniene din interfluviul Nistru-Prut beneficiem de investigații mai ample. În așezările fazei Precucuteni II asemenea cercetări s-au efectuat la Florești I și Bernașovka. Așezarea Florești I a fost semnalată de V.I. Markevici și cercetată de T.S. Passek în anii 1955—1956 și 1960—1961. Ea este situată pe botul unei terase a Răutului, înaltă de 20 m. Tipul predominant de locuință îl constituie bordeiul. De asemenea au fost documentate resturile unor locuințe ușoare, fapt atestat prin concentrații de chirpic, oase de animale, fragmente de ceramică etc.¹⁹. Locuințele, după cum a afirmat E.K. Černyš, erau dispuse în grupuri²⁰.

Așezarea de lângă satul Bernașovka (r. Moghiliiv-Podolsk, reg. Vinitsa) este situată pe malul stâng al Nistrului, pe prima lui terasă, înaltă de 9 m. Ea a fost cercetată de V.G. Zbenovič în anii 1972—1975 și are o suprafață de 1 ha. Pentru restituirea planului așezării, în timpul investigațiilor, au fost folosite metodele aerofotometriei și determinării rezistivității solului, efectuate de K.V. Šiškin și G.F. Zagnii. Săpăturile ulterioare au confirmat dispunerea locuințelor în teren²¹. Locuințele degajate sunt de formă dreptunghiulară și dimensiunile lor variază de la 21 m² (nr. 4) până la 152 m² (nr. 2). Ele se află la o distanță de 15—18 m una față de alta, formând un cerc cu diametrul de mai mult de 50 m. Aproximativ în centrul așezării se află o locuință (nr. 3). Precum menționează autorul săpăturilor această casă avea o construcție complicată, fiind documentate două orizonturi de vestigii, care se suprapuneau doar parțial²² (fig. 1/1).

În așezările precucuteniene din ultima fază, din interfluviul Nistru-Prut, săpături pe suprafețe mari s-au întreprins la Luka-Vrublevetskaja, Lencăuți, Alexandrovka, Bernovo-Luka ș.a. Așezarea Luka-Vrublevetskaja (r. Kamenetsk-Podolsk, reg. Hmelnițk) este situată pe malul stâng al Nistrului, pe prima lui terasă înaltă 2—2,5 m. Ea a fost cercetată de S.N. Bibikov în anii 1945—1950. În așezare s-au dezvelit resturile a șapte locuințe de tipul bordeielor și semibordeielor. Locuințele sunt de formă ovală, cu excepția locuințelor 3 și 5. Ultima locuință este rectangulară, cu colțurile rotunjite, fiind documentate două orizonturi de locuire. Locuința 3, cu lungimea de 43 m și lățimea de 2,5—3,5 m, se aseamănă cu un coridor lung cu laturile relativ paralele; ea este dispusă perpendicular în raport cu malul râului și are două orizonturi de locuire. În orizontul superior au fost descoperite resturile a 11 ruguri. În partea centrală a locuinței în apropierea unui rug s-a găsit un „atelier” de prelucrare a silexului. Dimensiunile locuințelor de la Luka-Vrublevetskaja oscilează de la 32 m² (nr.1) până la 107—150 m² (nr. 3). Locuințele sunt dispuse în șir, de-a lungul Nistrului, la o distanță de 15—20 m una față de alta²³ (fig. 1/2). Așezarea din locul Luka se află în marginea de vest a satului Bernovo (r. Chelmenetsk, reg. Cernăuți), pe botul primei terase, înaltă de 5 m, a Nistrului. Ea a fost identificată în 1950 și cercetată de T.S. Passek în anii 1950—1951. Stratul de cultură, în ruptura malului, se observă pe o distanță de 200 m. În urma săpăturilor s-au cercetat patru bordeie. Ele sunt de formă ovală și au suprafața de 12—23 m². Bordeiele erau dispuse, pe un șir, de-a lungul Nistrului, la o distanță de 1,5—3 m²⁴.

¹⁴ V. P. Dudkin, *O primenii diferencialnogo magnitometra v arheologičeskoj razvedke*, în SA, 1, 1970, p. 272—277.

¹⁵ V. N. Danilenko, V. P. Dudkin, V. A. Kruts, *Arheologo-magnitnaja razvedka v Kievskoj oblasti*, în *Arheologičeskie issledovanija na Ukraine v 1965—1966 gg*, Kiev, 1967, p. 209—215.

¹⁶ G. F. Zagnii, V. A. Kruts, O. P. Rusakov, *Opyt primenija protonogo magnitometra v arheologii*, în SA, 3, 1971, p. 203—207.

¹⁷ V. P. Dudkin, *Geofizičeskaja razvedka krupnyh poselenij*, în *Ispolzovanie metodov estestvennyh nauk v arheologii*, Kiev, 1978, p. 35—45.

¹⁸ S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974, p. 36.

¹⁹ T. S. Passek, *Novye otkrytija na teritorii SSSR i voprosy pozdneneolitičeskich kul'tur Dunajsko-Dnestrovskogo mezhdureč'ja*, în SA; 1, 1958; idem, *Rannezemledel'českie (tripol'skie) plemena Podnestrov'ja*, în MIA, 84, 1961.

²⁰ E. K. Černyš, *Enoliti Pravoberežnoj Ukrainy i Moldavii*, în *Enoliti SSSR*, Moskva, 1982, p. 181.

²¹ V. G. Zbenovič, *Poselenie Bernašovka na Dnestre*, Kiev, 1980, p. 10—12.

²² *Ibidem*, fig. 2—3, p. 23—30.

²³ S. N. Bibikov, *Poselenie Luka-Vrublevetskaja*, în MIA, 38, 1953, p. 20—66, fig. 4.

²⁴ T. S. Passek, *op. cit.*, p. 42—46.

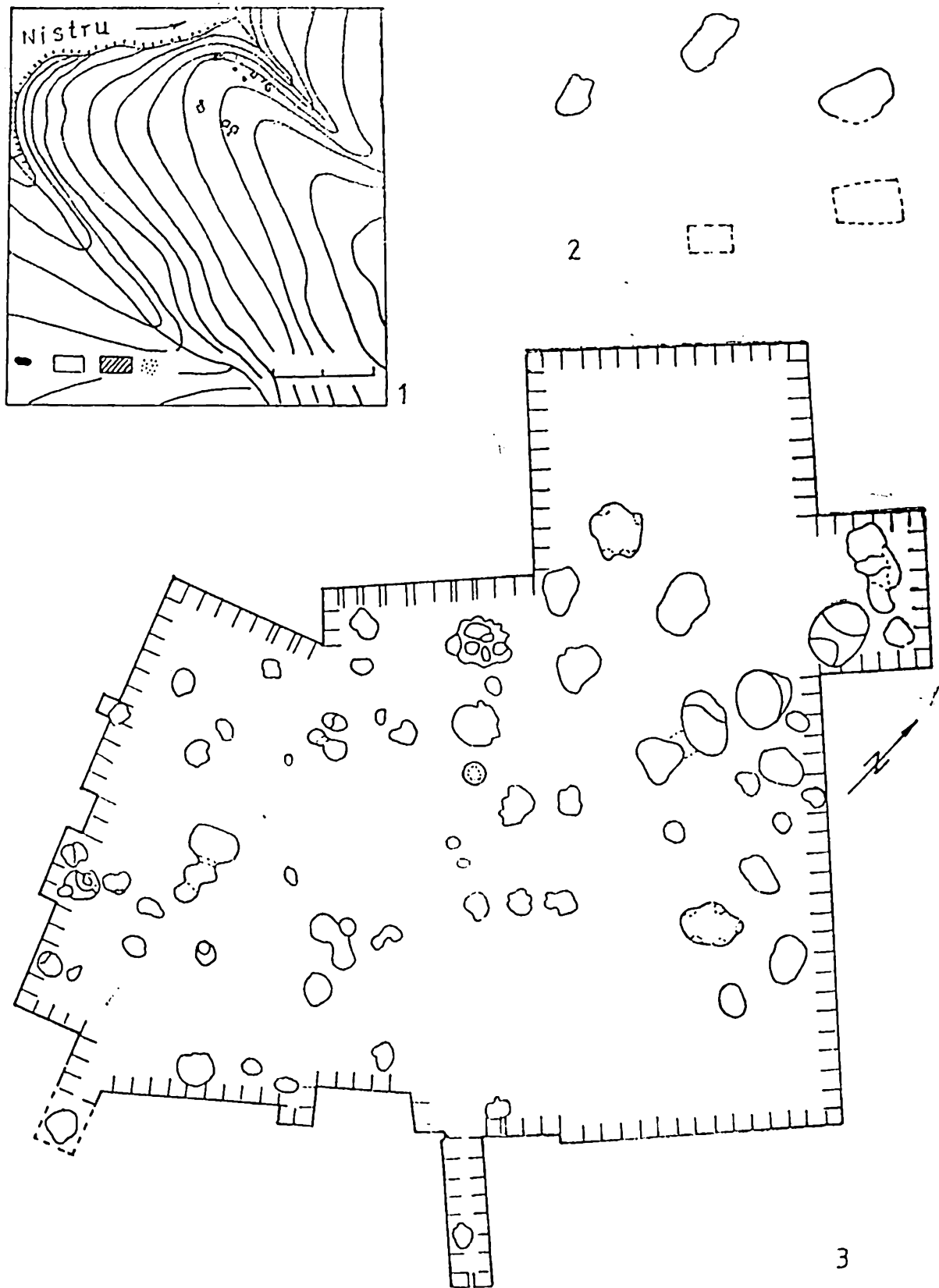

Fig. 3. Planurile așezărilor Lencăuți (1), Stobodka — Zapadnaja (2) și Jablona I (3).

Așezarea din punctul Alexandrovka (sat Kirilovka, r. Kodyma, reg. Odessa) se găsește pe panta domoală a unei văi, pe fundul căreia curge un pârâu care intră în rețeaua hidrografică a Nistrului. Stațiunea a fost semnalată în 1949 și cercetată de specialiștii de la Muzeul de arheologie Odessa, A.L. Esipenko (1951—1957) și K.V. Zinkovski (1971—1977), care au dezvelit vestigiile a 13 locuințe de suprafață. Dimensiunile platformelor variază între 30—396 m². Ele au formă rectangulară, cu excepția locuinței 3 de forma literei L. Locuințele, după opinia cercetătorilor, sunt repartizate, de-a lungul pantei, pe trei șiruri paralele²⁵. Din planul publicat al așezării, se poate observa că locuințele nr. 1—5 formează un cerc cu centrul liber de construcții, iar celelalte platforme sunt dispuse pe șiruri. Suntem inclinați să presupunem că ne aflăm în fața unei sinteze a două modalități de organizare a satelor. Sinteza care se manifestă mai pregnant în cadrul culturii Cucuteni-Tripolie.

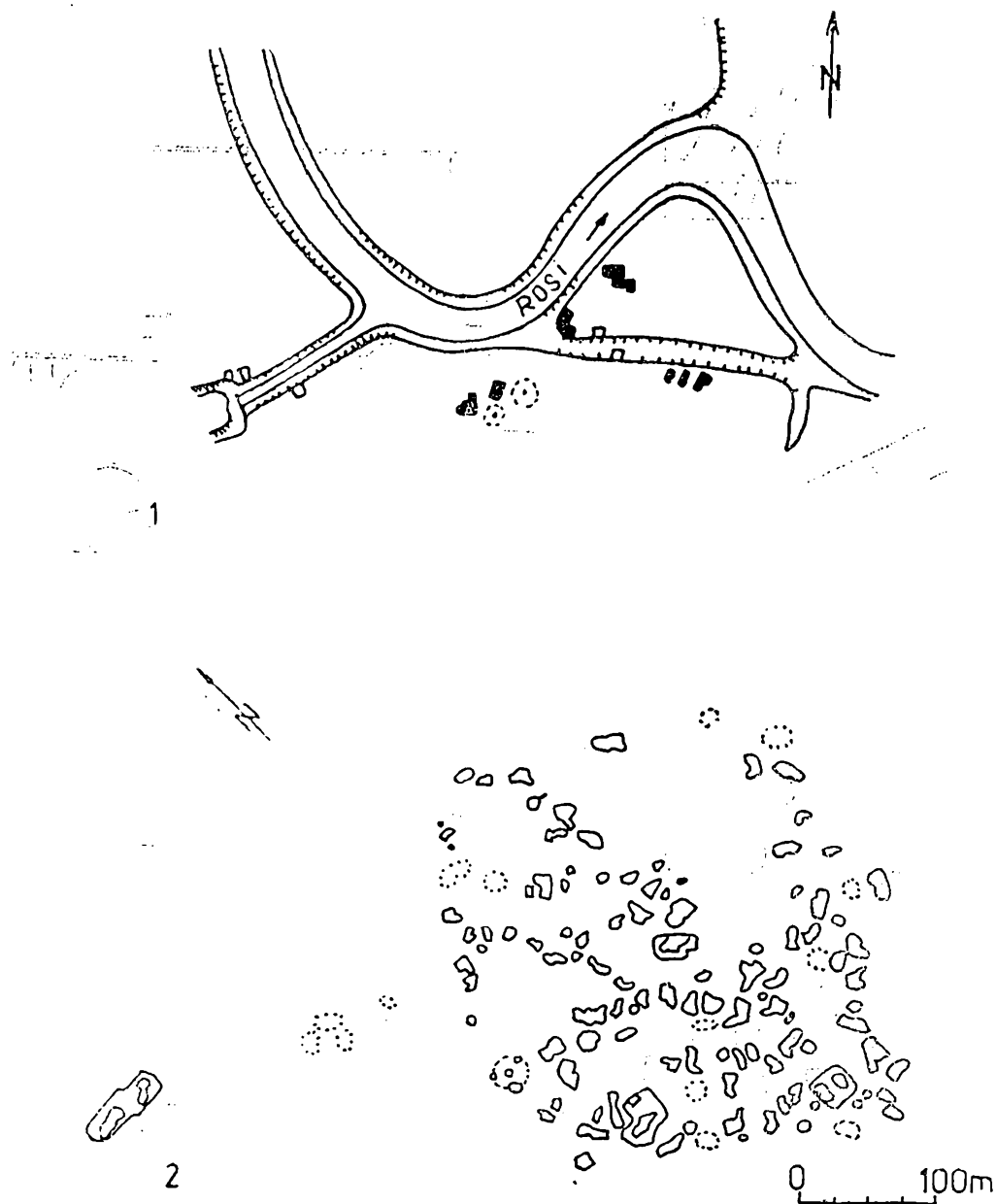

Fig. 4. Planurile așezărilor Škarovka (1) și Konovka (2).

²⁵ K. V. Zinkovski, N. B. Zinkovskaja, *K voprosu o stratigrafii rannetripolskogo poselenija Aleksandrovka*, in *Severno-Zapadnoe Pričernomorje v epochu pervobytno-obščnogo*

stroja, Kiev, 1980, p. 28; A. F. Potakova, V. G. Petrenko, N. B. Burdo, L. I. Ploiščinuk, *Pamjatniki tripol'skoj kultury v Severno-Zapadnom Pričernomorje*, Kiev, 1989, p. 7—9, fig. 1—2.

Stațiunea de la Lencăuți (r. Chelmenetsk, reg. Cernăuți) este situată pe malul drept al Nistrului, înalt de 100 m. E.K. Černyš a degajat în anii 1950—1953 cinci platforme și cinci bordeie. Dimensiunile platformelor sunt variate (14—144 m²). Bordeiele au formă ovală și dimensiuni comparativ mici (9—33 m²). Precum a remarcat autoarea săpăturilor locuințele erau organizate în grupuri (fig. 3/1) ²⁶.

Așezarea Slobodka-Zapadnaia se găsește la aproximativ 800 m vest de stația de cale ferată Slobodka (r. Kodyma, reg. Odessa), beneficiind de aceleași condiții naturale ca și așezarea Alexandrovka. Ea a fost cercetată de N.B. Burdo în anii 1979—1981. Locuințele degajate sunt de suprafață și au formă rectangulară. Dimensiunile lor variază între 55—126 m². Cele cinci case cercetate sunt dispuse într-un cerc, cu diametrul de 100 m, având centrul liber de construcții (fig. 3/2) ²⁷.

Așezarea de la Ruseștii Noi (Ialoveni) a fost cercetată prin săpături și aerofotometrie. V.I. Markevici a arătat că în cadrul stațiunii au existat câteva grupuri de locuințe dispuse circular, cu un spațiu liber în mijloc ²⁸. Însă, ținem să subliniem că este vorba de o așezare pluristratificată și informația se cere verificată prin săpături.

În ceea ce privește dimensiunile așezărilor precucuteniene rezultatele săpăturilor și perighezelor, publicate până în prezent, ne oferă puține informații. După datele lui V.G. Zbenovič, 60% din numărul de așezări cu suprafața cunoscută (13 stațiuni din Ucraina și 24 din Republica Moldova) sunt stațiuni sub un hectar. Așezarea de la Luka-Vrublevetskaia are o suprafață de 0,8 ha, Bernașovka — 1 ha, Florești I — 1,5 ha, Lencăuți — 2,4 ha ²⁹. Așezările Alexandrovka (5 ha), Timkovo (2 ha), Partizanskie Koniușni (2 ha) și Slobodka-Zapadnaia (1,5 ha) pot fi considerate ca stațiuni cu suprafață mare și mijlocie ³⁰. În Republica Moldova ca așezări mari se remarcă stațiunile Putinești I (3 ha) și Frunzeni (3,8 ha).

Deci, din cele 10 așezări ale culturii Precucuteni-Tripolie A, ale căror planuri sunt cunoscute, în trei stațiuni casele erau organizate în cerc (Bernașovka, Slobodka-Zapadnaia, Ruseștii Noi I), alte trei pe șiruri (Luka-Vrublevetskaia, Bernovo-Luka, Alexandrovka) și patru în grupuri sau dispersate (Traian-Dealul Viei, Târpești, Florești I, Lencăuți).

Precum s-a constatat, la geneza culturii Precucuteni-Tripolie A au participat comunitățile culturilor ceramicii liniare și Boian, faza Giulești, cu o serie de aporturi colaterale de o importanță ceva mai redusă. Așezările din primele două faze (Bolintineanu și Giulești) ale culturii Boian sunt de dimensiuni reduse și sunt alcătuite din câteva locuințe și numai începând cu faza Vidra s-a constatat dispunerea locuințelor pe șiruri paralele (Glina) ³¹. Din acestea reiese că nu-i exclus ca precucutenienii să fi moștenit de la purtătorii culturii Boian a treia modalitate de organizare a caselor, constatată la Traian-Dealul Viei, Târpești ș.a. De la purtătorii culturii ceramicii liniare triburile precucuteniene au preluat, probabil, organizarea așezărilor în cerc și pe șiruri. Stațiunile cu casele dispuse în cerc sunt cunoscute în cadrul acestei civilizații ³². Organizarea locuințelor pe șiruri paralele a fost atestată și în așezările culturii ceramicii liniare Florești I, Torskoe ³³ și Dănceni ³⁴.

Comunitățile culturii Cucuteni-Tripolie au preluat de la triburile precucuteniene cele trei modalități de organizare a satelor, dar apar și elemente noi care complică planurile așezărilor. În ele, probabil, și-au găsit reflectarea modificările din structura socială a triburilor cucuteniene și tripoliene. În comparație cu Precucuteni-Tripolie A, în prima fază a civilizației Cucuteni-Tripolie se remarcă o creștere bruscă a numărului de sate și evident a populației ³⁵. În așezările fazei Cucuteni A — Tripolie BI din interfluviul Nistru-Prut săpături mai ample au fost efectuate la Cuconeștii Vechi, Druța, Nesvisko, Duruitoarea Nouă, Vasilevka și Putinești III.

Așezarea de la Cuconeștii Vechi (Edineț) din etapa Cucuteni A3 se găsește în punctul Stâncă lui Harasca și este situată pe un promontoriu, format de malul stâng al Prutului și al afluentului Racovățului Sec. Stațiunea a fost cercetată de V.I. Markevici în anii 1973 și 1976, fiind degajate 5 locuințe — platforme și un semibordei. Locuințele de suprafață sunt de forma rectangulară cu dimensiunile de 40—98 m², fiind dispuse pe un șir ³⁶.

²⁶ E. K. Černyš, *Rannetripilske poselennja Lenkivci na Srednomu Dnistri*, Kiev, 1959, p. 9—42.

²⁷ N. B. Burdo, *Issledovanija rannetripolskogo poselenija Slobodka-Zapadnaja*, în *Novye arheologičeskie issledovanija na Odessine*, 1984; N. B. Burdo, M. I. Videiko, *Issledovanija rannetripolskogo poselenija Slobodka-Zapadnaja v 1980 g.*, în *Novye issledovanija po archeologii Severnogo Pričernomorja*, Kiev, 1987.

²⁸ *Istoria RSS Moldovenești*, Chișinău, 1988, p. 51.

²⁹ V. G. Zbenovič, *Rannij etap tripolskoj Kultury na teritorii Ukrainy*, Kiev, 1989, p. 18.

³⁰ A. F. Potakova, V. G. Petrenko, V. G. Burdo, L. I. Poliščuk, *op. cit.*, p. 8.

³¹ E. Comșa, *Istoria comunităților culturii Boian*, București, 1974, p. 136.

³² F. Schlette, *Die ältesten Haus — und Siedlungsformen des Menschen*, în *Ethnographisch-Archäologische Forschung*, 5, Berlin, 1958, p. 76.

³³ T. S. Passek, E. K. Černyš, *Pamjatniki kultury linejno-lentočnoj keramiki na territorii SSSR*, în *SAI*, v. 1—14, 1973.

³⁴ O. V. Larina, *Poselenie kultury linejno-lentočnoj keramiki Dănceni*, în *AIM (1977—1978)*, Chișinău, 1982, p. 108.

³⁵ D. Monah, Șt. Cucos, *Așezările culturii Cucuteni din România*, Iași, 1985, p. 178.

³⁶ V. I. Markevici, *Olčel Moldavskoj neoliticheskoj ekspedicii o rabotach pol'vogo sezona 1976 g.*, Chișinău, 1977. Arhiva Muzeului de Arheologie a Academiei de Științe din Republica Moldova.

Stațiunea de la Druța (Râșcani) este situată pe un promotoriu, înalt de 50 m, de la confluența pâraielor Ciugureț și Ciugur, cu o suprafață de 2 ha. Săpăturile au fost întreprinse de N.V. Ryndina în anii 1983—1984 și au fost cercetate 5 locuințe de suprafață. Casele sunt de formă rectangulară și au dimensiunile de 43—112 m². Ele erau repartizate în grupe compacte și distanța dintre ele nu depășea 1,5 m. Se presupune că astfel de grupe în așezare erau nu mai puține de 5, iar numărul locuitorilor stațiunii era de 100—120 oameni. Așezarea este încadrată de autoarea săpăturilor în etapa Cucuteni A3³⁷.

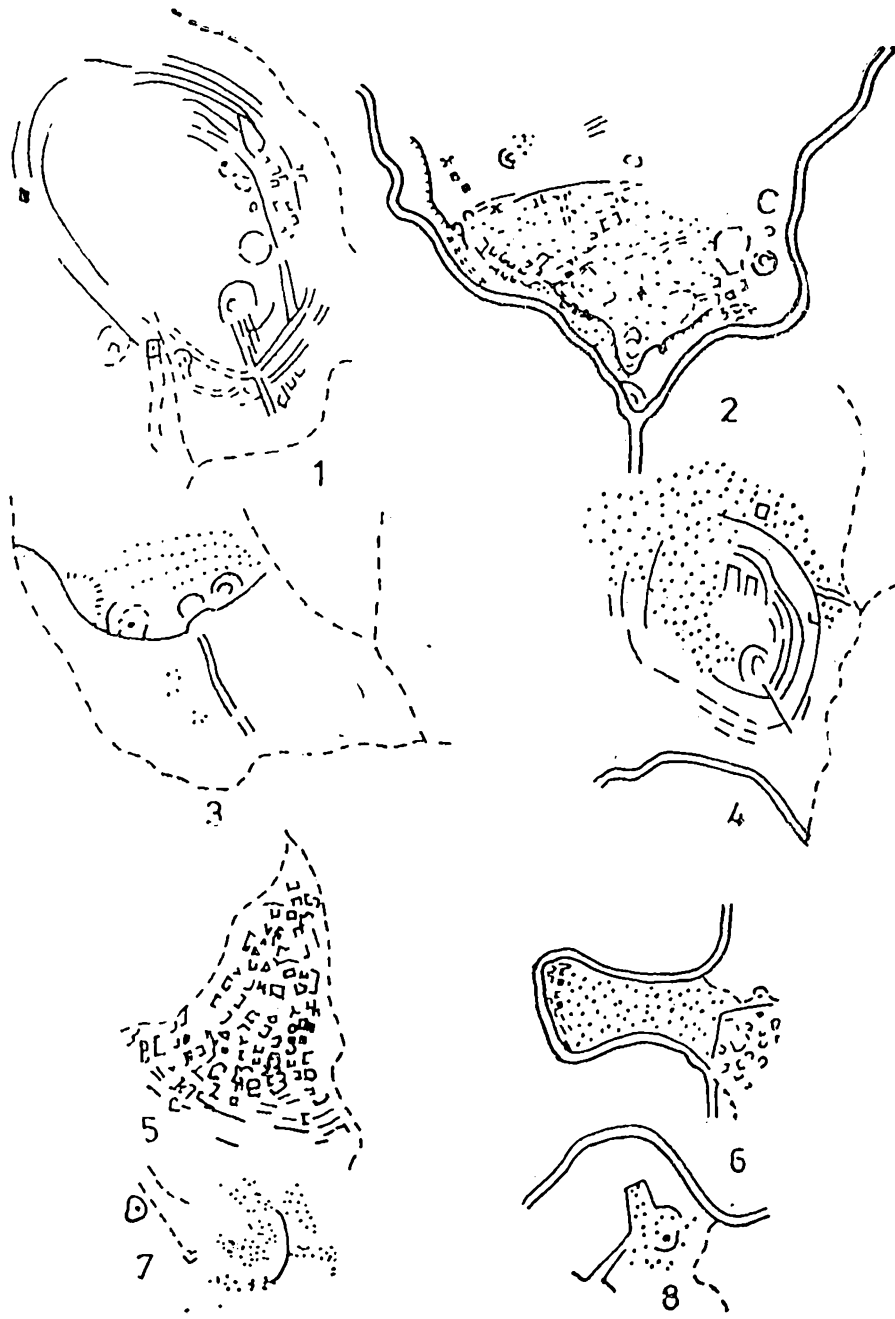

Fig. 5. Planurile așezărilor Nebelevka (1), Peșcianaja (2), Rosohuvatka (3), Glybočiok (4), Iatranovka (5), Krivye Kolena (6), Kobri-nova (7), Talinoe (8).

³⁷ N. V. Ryndina, A. V. Angovalova, *Opyt planigrafičeskogo analiza kremniykh orudii tripolskogo poselenija Druca, în 1 polevoj seminar. Rannezemel'českie poselenija-giganty*

tripolskoj kultury na Ukrainy, Talianki-Veselyi Kut-Maidan-skoe 1990, p. 108—114.

Acceași modalitate de organizare a satelor este ilustrată și de stațiunea de la Duruitoarea Nouă (Râșcani), cercetată de E.K. Černyš în anul 1974 (etapa Cucuteni A4, după VI. Dumitrescu). Așezarea se află pe prima terasă a râului Ciugur. Au fost descoperite locuințe de suprafață cu dimensiunile de 40—88 m². În perimetrul unor locuințe au fost observate urmele de pari de la împletitura de nuiele de la pereți și amprente de scânduri³⁸. După cum a subliniat E.K. Černyš, locuințele erau organizate în grupuri³⁹. Organizarea caselor în șiruri paralele este demonstrată și de stațiunile de la Nezvisko, Putinești III și Vasilievka, toate datând din etapa Cucuteni A4.

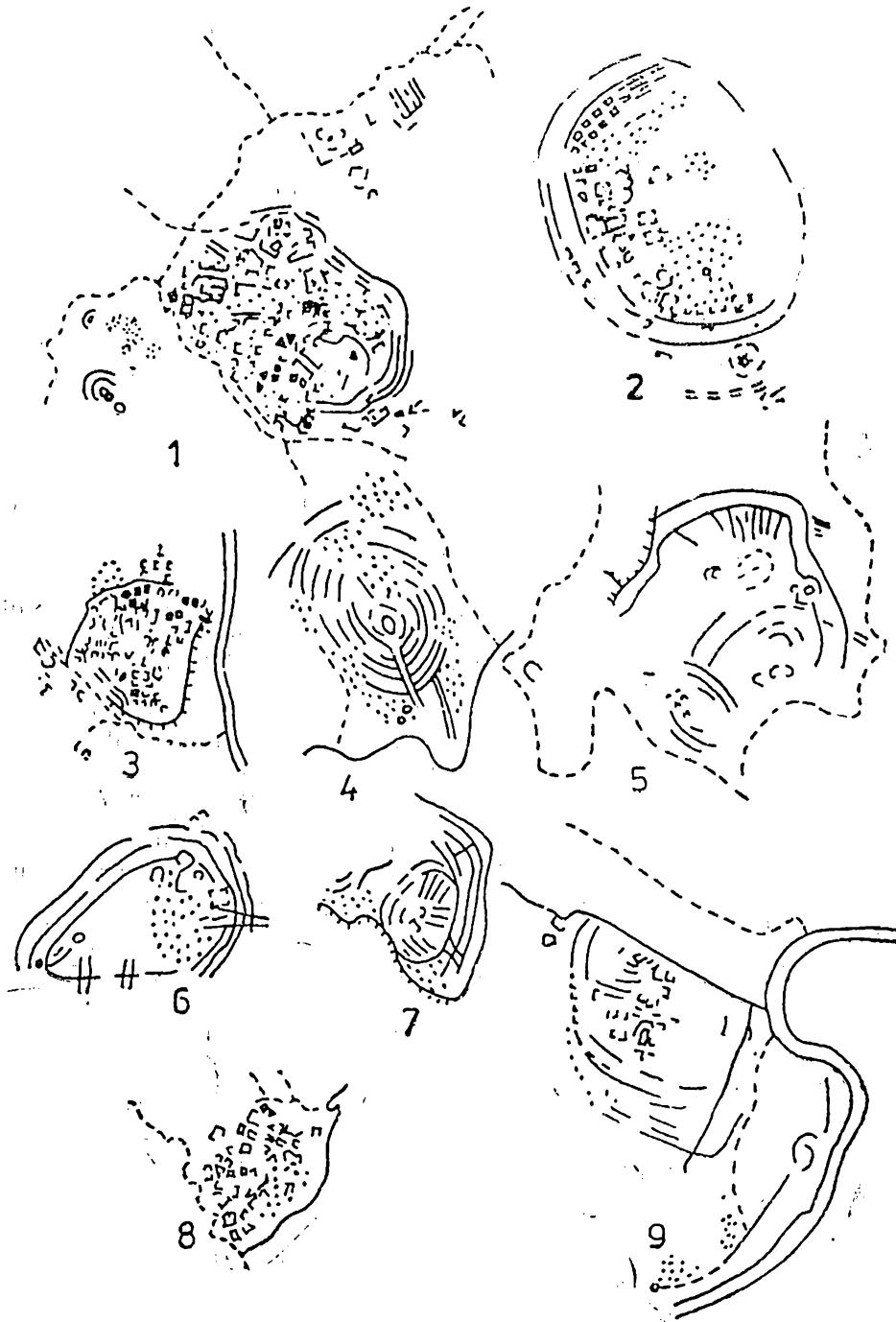

Fig. 6. Planurile așezărilor Mihailovka (1), Taliianki (2), Peregonovka (3), Kasionovka (4), Čičerkozovka (5), Iskrene (6), Šuškovka (7), Kolodistoe (8), Vladimirovka (9).

³⁸ E. K. Černyš, *Itogi rabot moldavskoj ekspedicii v 1974*, în *Novišie otkrytja sovjetskikh archeologov*, s. 1, Kiev, 1975,

pp. 65—66.

³⁹ Idem, *Eneolit ...*, p. 290.

Așezarea de la Nezvisko este situată pe botul primei terase a Nistrului, înaltă de 5 — 6 m. Primele săpături în stațiune au fost efectuate de L. Kozłowski în anul 1926 și reluate de E. K. Černyš în anii 1951, 1953 — 1954, 1956, 1957. Stațiunea este pluristratificată și două niveluri de locuire aparțin culturii Cucuteni-Tripolie. În nivelul inferior au fost documentate două orizonturi de construcții. În primul orizont au fost degajate integral patru semibordeie și altele trei, parțial. Printre ele se deosebește semibordeiul 8 de formă neregulată și cu dimensiunile de 15 × 7 m. În partea centrală s-au găsit două gropi, probabil provenind de la stâlpii care susțineau acoperișul. Toate semibordeiele, în întregime sau parțial, erau acoperite de locuințe-platforme din orizontul superior. În acest orizont au fost depistate 4 locuințe de suprafață. Între materialele din semibordeie și locuințele-platforme nu se observă nici o deosebire ⁴⁰. După cum a remarcat E. K. Černyš, în așezare locuințele erau dispuse pe șiruri de-a lungul Nistrului ⁴¹.

Așezarea Putinești III (Florești) a fost semnalată de V. I. Markevici în anul 1955 ⁴². Ea se află în punctul „Pe șes”, la 6 km vest de sat și este situată pe malul drept al râului Cubolta. Pe laturile de N și V așezarea este protejată de pante abrupte, accesul făcându-se pe laturile de S și E. Săpăturile au fost întreprinse în anii 1989 — 1991 sub conducerea autorului. S-au cercetat vestigiile a cinci locuințe de suprafață și a două semibordeie. Locuințele de suprafață sunt de formă dreptunghiulară și dimensiunile lor oscilează între 35 — 97 m². Semibordeiele au forma ovală (nr. 3) sau rectangulară, cu colțurile rotunjite (nr. 4). În 1989 stațiunea a fost cercetată de V. P. Dudkin prin metoda determinării rezistivității solului. Astfel s-a constatat că satul eneolitic ocupa o suprafață de 5 ha și era format din 95 de construcții. Locuințele erau dispuse pe trei șiruri paralele. Trebuie să menționăm faptul că totodată locuințele sunt grupate în jurul unor curți cu/sau libere de construcții. În partea de nord a așezării casele formează un semicerc. Investigațiile arheologice au confirmat dispunerea construcțiilor în teren (fig. 2).

Așezarea de la Vasilievka (r. Sochireni, reg. Cernăuți) se găsește la gura râului Cobolcea (afluentul stâng al Nistrului), pe malul lui drept, și este situată pe prima terasă. Stațiunea are suprafața de 4 ha și au fost depistate 7 locuințe de suprafață și un semibordei (6 m²). Locuințele sunt de formă rectangulară cu dimensiunile de 15 — 30 m². Casele erau organizate pe șiruri de-a lungul râului ⁴³.

Ultima modalitate de organizare a unui sat eneolitic a fost atestată în așezarea de la Corlăteni (Râșcani), cercetată de V. M. Bikbaev prin metoda aerofotometriei. Stațiunea este situată pe un promontoriu de la confluența râurilor Răut și Copăceanca. Construcțiile sunt dispuse în cerc.

Dintre așezările fazei Cucuteni A-Tripolie BI din bazinul Bugului de Sud a fost mai bine cercetată, prin săpături, stațiunea Berezovskaia-GES. Primele investigații le întreprinde V. N. Danilenko în anul 1955, fiind reluate de V. P. Tsybeskov în anii 1962 — 1965. În așezare au fost degajate vestigiile a 12 locuințe de suprafață, 14 locuințe de tipul bordeielor și semibordeielor și 11 gropi menajere. Locuințele-platforme sunt de formă rectangulară cu dimensiunile de 30 — 40 m². Bordeiele și semibordeiele sunt rotunde, ovale sau de forma cifrei 8. În evoluția așezării V. P. Tsybeskov a semnalat 4 etape principale și 2 de tranziție, însă materialul publicat pare să fie unitar. Locuințele sunt organizate în două cercuri concentrice cu centrul liber de construcții ⁴⁴.

În faza Cucuteni A-B — Tripolie BII satele continuă să fie construite după aceleași planuri ca și în faza precedentă. În acest timp în aria tripoliană apar primele așezări cu suprafețe foarte mari. Dintre stațiunile acestei faze, din spațiul Nistru-Prut, săpături mai ample au fost întreprinse în așezarea Iablona I (Glodeni), identificată de S. I. Popov în 1966 ⁴⁵ și cercetată de I. A. Borziac în anii 1977 — 1978 ⁴⁶. Așezarea se găsește în locul Pidmeti și este situată pe un promontoriu cu dimensiunile de 1—1,2 ha și înalt de 20 — 22 m. Promontoriul este orientat pe linia V—E. Latura de vest este relativ abruptă (35°—37°), iar cele de la S și N sunt domoale. În partea de vest a promontoriului depunerile holocene aveau o grosime de 0,25 — 0,30 m, iar în cea de est 0,55 — 0,70 m. Stațiunea se află în partea de vest a promontoriului. În așezare au fost depistate 63 de construcții, majoritatea dintre ele fiind descoperite la adâncimea de 0,3 — 0,5 m și rar la 0,6 m. În stratul de cultură a fost găsită o mare cantitate de fragmente ceramice, oase de animale, piese de silex, os, corn etc., care nu formau concentrații. Construcțiile descoperite se împart în bordeie (17), semibordeie (18) și gropi menajere (28). La rândul lor, locuințele, după dimensiuni, au fost împărțite în trei grupuri: 1), mici — 5—10 m², 2), mijlocii — 11—20 m² și 3), mari — mai mult de 20

⁴⁰ Idem, *K istoii naselenija eneolitičeskogo vremeni a Srednem Pridnestrovje*, în *MIA*, 102, 1962, p. 26.

⁴¹ Idem, *Encolit* . . . , p. 199.

⁴² V. I. Markevici, *Pamiatniki epoch eneolita i eneolita, în Arheologičeskaja kartu Moldavskoj SSR*, 2, Chișinău, 1973, p. 107.

⁴³ V. G. Zbenovič, V. A. Šumova, *Tripolskaja kulturna Srednego Podnestrovija v svete novyx issledovanij*, în *Pervobytnejareologija. Materialy i issledovanija*, Kiev, 1989, p. 99.

⁴⁴ V. P. Tsybeskov, *Tripolskoe poselenie vozle Berezovskoj GES*, în *Kratkie Soobščenia Odesskogo gosudarstvennogo arheologičeskogo muzeja Odessa*, 1964; idem, *Nekotorye ilogi issledovanija Berezovskogo poselenija*, în *Materialy po arheologii Severnogo Pričernomorija*, 7, Odessa, 1971, p. 188, fig. 1.

⁴⁵ S. I. Popov, *Arheologičeskie pamiatniki okrestnostej s Jablona, Glodeanskogo raiona*, în *AIM*, 1973, Chișinău.

⁴⁶ I. A. Borziac, V. A. Dergaciov, *Raskopkina tripolskom poselenii Jablona I*, în *AO*, 1978.

m². Din prima grupă fac parte 6 bordeie și 13 semibordeie, din a doua — 7 bordeie și 4 semibordeie și din ultima — 4 bordeie și un semibordei. Majoritatea locuințelor sunt de formă ovală (24). Restul caselor sunt rectangulare cu colțurile rotunjite (4), de forma cifrei 8 (5) sau se apropie de forma trapezului (2). Pereții unor locuințe și gropi au fost unși cu lut (grosimea — 2 — 3 cm), iar uneori sunt arși până la roșu cărămiziu. Câteva locuințe și, în primul rând, cele de forma cifrei 8 aveau câte 2 — 3 camere, despărțite printr-un perete cruțat în lutul viu. În toate locuințele au fost atestate

Fig. 7. Planul așezării Brânzen VIII.

vestigiile instalațiilor de încălzire. Cele mai frecvente sunt resturile de ruguri, găsite fie pe podea fie într-o groapă. Un alt tip de instalație de încălzire îl reprezintă vatra din lut cu sau fără gardină. Din cele 8 vetre descoperite 5 sunt dreptunghiulare, 2 ovale și una trapezoidală.

Trebuie să remarcăm faptul că stațiunea Iablona I are un plan complicat. Locuințele sunt distribuite în două cercuri alăturate, din care numai unul a fost săpat complet. Ultimul se află în sectorul de vest al așezării și constă din 30 construcții, având centrul liber de locuințe. Construcțiile se grupează câte 3 — 7 în jurul unor curți. În acest cerc se află 5 grupe de locuințe (fig. 3/3). Al doilea cerc se găsește în partea de est a așezării și este format, probabil, tot din 5 — 6 grupe de locuințe, din care au fost cercetate doar 3. Între cercuri, în partea de nord se află o grupă izolată de 4 locuințe și o groapă. Probabil că în stațiune primele au fost construite locuințele mari, fapt atestat de analiza ceramicii. Așezarea a fost datată prin metoda radiocarbonului la 3300 ± 75 î. e. n. (necalibrată, LE-4538).

În așezările fazei Tripolie BII, din regiunea dintre Bugul de Sud și Nipru, au fost efectuate săpături pe suprafețe mari la Škarovka, Kliščev, Vesiolyi Kut, Miropolia ș. a. Primele două așezări ne demonstrează organizarea caselor în grupuri. Stațiunea de la Škarovka din regiunea Kiev se găsește pe un promontoriu de pe malul drept al râului Rosi și are suprafața de 5 ha. După datele obținute prin metoda determinării rezistivității solului și prin săpături, casele erau distribuite în grupuri, din care, de regulă, făceau parte 3 construcții. Grupurile de locuințe se aflau la o distanță de

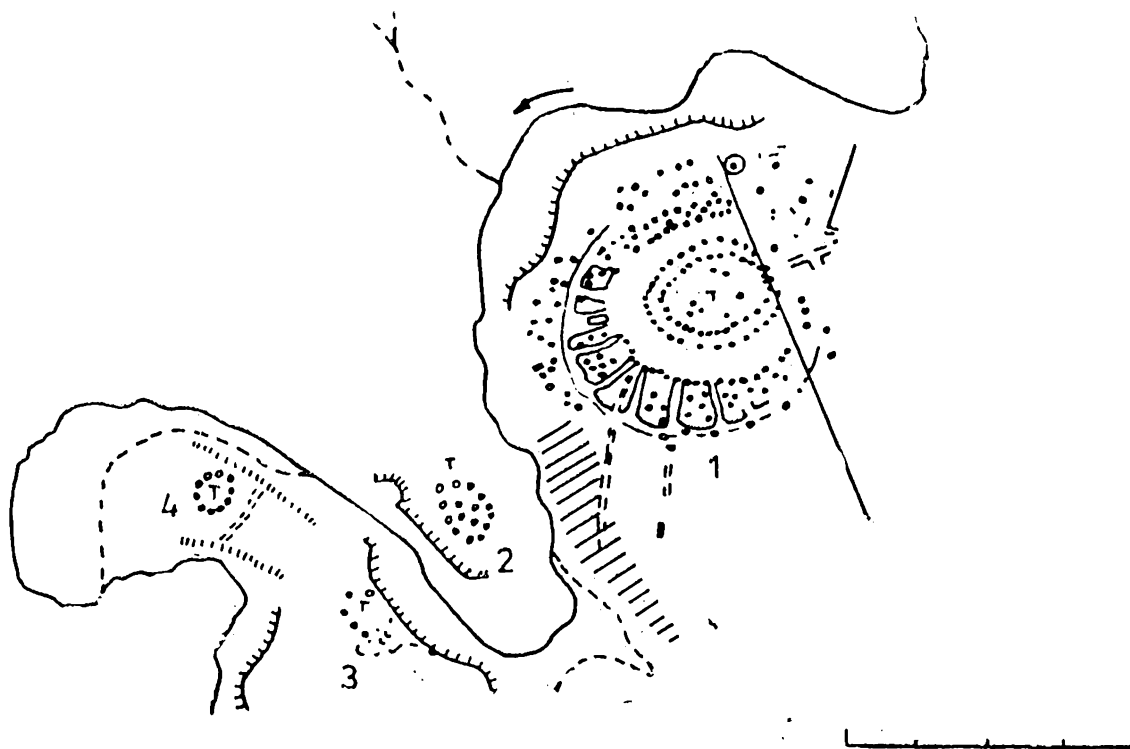

Fig. 8. Planul așezărilor de la Stolniceni (1, 2 — Cucuteni B; 3, 4 — de tip Brânzeni).

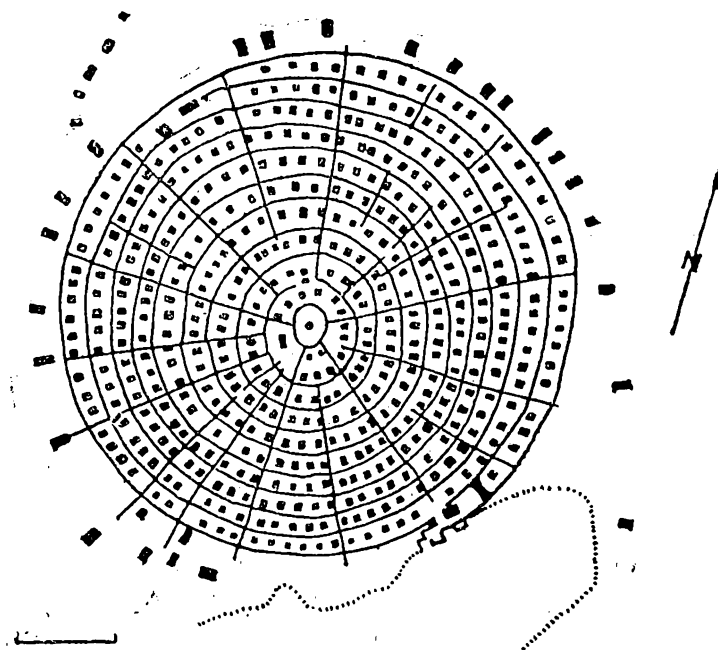

Fig. 9. Planul așezării de la Petreni.

30 — 40 m unul față de altul. În așezare au fost depistate 12 locuințe dreptunghiulare și de forma literei L⁴⁷ (fig. 4/1).

Așezarea de la Kliščev (reg. Vinitsa) este situată pe prima terasă a malului stâng a Bugului de Sud. În perioada 1969 — 1972, prin săpăturile conduse de I. I. Zaets, au fost degajate vestigiile a 48 de locuințe și 17 „anexe” gospodărești. Locuințele sunt de două tipuri: de suprafață și adâncite în pământ. Dimensiunile lor oscilează între 30 — 100 m². Casele și anexele erau concentrate în trei puncte principale. În sectorul de sud se aflau 11 locuințe și trei anexe, în cel vestic — 17 case și 3 anexe și în cel de la est — 6 locuințe și 5 anexe. Restul locuințelor se găsea la o anumită depărtare de aceste grupuri. Așezarea a fost datată prin metoda C 14 la 3150 ± 50 ani î. e. n. (necalibrată)⁴⁸.

Precum s-a remarcat, în faza Cucuteni A-B — Tripolie BII în aria tripoliană apar primele așezări foarte mari. Una din ele, situată pe un promontoriu a fost cercetată de E. V. Tsvek în anii '70, lângă satul Vesiolji Kut (r. Uman; reg. Čerkasov). Majoritatea locuințelor degajate sunt de formă rectangulară cu dimensiunile de 40 — 60 m², rar de 100 m². S-au descoperit de asemenea case de forma literei L. La periferia așezării s-au găsit cuptoare de ars ceramică. Așezarea are o suprafață de 150 ha și casele sunt dispuse în cercuri concentrice în jurul unei piețe centrale⁴⁹. Tradițiile așezărilor de tipul Vesiolji Kut sunt continuate de cele de tipul Miropolia (r. Korsuni-Ševcenko, reg. Čerkasov) de la finele fazei Cucuteni A-B — Tripolie BII. Așezarea de la Miropolia ocupă un promontoriu cu o suprafață de aproximativ 180 ha. În așezare au fost atestate 2 tipuri de locuințe de suprafață: dreptunghiulare și de forma literei L. Casele erau distribuite în trei cercuri concentrice, având la mijloc câteva construcții⁵⁰. K. V. Šiškin a cercetat prin metoda aerofotometriei o grupă de așezări din raionul Uman (reg. Čerkasov) din fazele Tripolie BII și Tripolie CI. Cercetătorul a subliniat că locuințele din așezările fazei Tripolie BII (Iatranovka, Mihailovka și Peregonovka) erau organizate în cercuri concentrice și în sistem de cartiere⁵¹ (fig. 5; 6). În Ucraina Subcarpatică suprafața așezărilor fazei Cucuteni A-B nu depășește 5 — 6 ha. Locuințele, de regulă, sunt rectangulare cu dimensiunile de 4 — 6 × 8 — 12 m, având în preajmă gropi. Ele sunt organizate pe șiruri (Socol) în oval (Roghinea) sau cercuri concentrice (Grusev)⁵².

Informațiile referitoare la așezările Cucuteni B — Tripolie CI, obținute prin săpături și metode de cercetare interdisciplinare, ne demonstrează că în această fază era predominantă organizarea satelor în cerc sau oval. În unele stațiuni se poate observa îmbinarea a două modalități de organizare a satelor, sesizată în cultura Precucuteni-Tripolie A (Alexandrovka) și anume dispunerea caselor în cerc și pe șiruri paralele sau radiale. Date mai ample, privind așezările fazei Cucuteni B — Tripolie CI din interfluviul Nistru — Prut, obținute în urma investigațiilor în stațiunile Brânzeni VIII, Nezvisko (nivelul superior), Konovka, Stolniceni, Glavan, Petreni, Varvareuca VIII și Badragii Vechi.

Așezarea Brânzeni VIII (Edineț) se află în punctul „La săcece” și a fost semnalată de N. A. Chetraru în 1966⁵³. Ea se găsește pe un promontoriu, cu dimensiunile de aproximativ 30 ha, situat la confluența râurilor Racovăț și Draghiște. Stațiunea a fost cercetată, în anii 1978 — 1980, prin săpături de V. I. Markevici. În urma acestora s-au degajat 7 locuințe de suprafață de formă dreptunghiulară și câteva gropi⁵⁴. Așezarea face parte dintr-un aspect regional, ca și stațiunile Nezvisko (nivelul superior⁵⁵), Bodaki⁵⁶, Mereșeuca, punctul „Cetățuia” (nivelul III)⁵⁷ și Miorcani⁵⁸. Planul așezării a fost obținut prin metoda aerofotometriei de către K. V. Šiškin. Locuințele sunt dispuse în cercuri concentrice. Un element esențial îl constituie dispunerea caselor de la periferie pe șiruri paralele. Cu toate că așezarea a fost dens construită se pot observa grupuri de locuințe organizate în jurul unor curți libere de construcții (fig. 7).

În nivelul superior, cucutenian, al așezării de la Nezvisko au fost documentate două orizonturi de construcții. În primul orizont au fost cercetate integral trei semibordeie și altele trei au fost dezvelite parțial. Ele sunt de formă ovală sau neregulată cu dimensiunile de 6 — 43 m² și erau încălzite cu ajutorul rugurilor ale căror vestigii au fost descoperite în gropi. În orizontul al doilea au fost depistate 5 locuințe de suprafață având câte 1 — 2 vetre de cuptoare. Ca și în nivelul inferior cucutenian locuințele erau organizate pe șiruri de-a lungul Nistrului⁵⁹.

⁴⁷ E. V. Tsvek, *Domostroitel'stvo i planirovka tripolskich poselenii (po materialam raskopa v s. Škarovka)*, în *Eneolit i bronzovyi vek Ukraini*, Kiev, 1976, p. 46 — 47.

⁴⁸ I. I. Zaets, *Kliščev-nove poseleneja tripolskoj kultury na Pidennomu Buzi*, în *Archeologija*, 10, 1973; idem, *Tripolskoe poselenie Kliščev na Južnom Buge*, în SA, 4, 1974; idem, *Tripolskie žilistišija na Južnom Buge*, în *Studia Præhistorica*, 5 — 6; Sofia, 1981; p. 48 — 60.

⁴⁹ E. V. Tsvek, A. V. Šianova, *Tripolskoe poselenie Vesiolji Kut*, în AO, 1971; idem, *Tripolskie poselenija Bugo-Dneprovskogo mezhdurečija (k voprosu o vostočnom areale kultury Cucuteni-Tripolie)*, în *Pervobytnaja archeologija-poiski i nahodki*, Kiev, 1980, p. 175 — 177.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 179 — 180.

⁵¹ K. V. Šiškin, *Planirovannija tripolskich poseleni zadanymi aerofotozjomki*, în *Archeologija*, 52, 1985, p. 72 — 77.

⁵² *Archeologija Prikarpatia, Volyni i Zakarpatia (eneolit, bronz i rannee železo)*, Kiev, 1990, p. 23.

⁵³ V. I. Markevici, *Pamiatniki* ... p. 60 — 61.

⁵⁴ Idem, *op. cit.*, în AO, 1981, p. 390 — 391.

⁵⁵ E. K. Černyš, *K istorii* ... , p. 26 și urm.

⁵⁶ T. A. Popova, E. K. Černyš, *Tripolskoe poselenie u s. Bodaki*, în *Zapiski Odesskogo archeologičeskogo obščestva*, t. 11/35, Odessa, 1967.

⁵⁷ V. I. Sorokin, *Raskopki mnogoslainogo poselenija Merešovka-Cețăuia v 1980 g.*, în A IM, Chișinău, 1983, p. 102 — 111.

⁵⁸ A. Nițu, *Ceramica Cucuteni B de la Miorcani (Boțoșani)*, în *MemAntiq*, 1, 1969.

⁵⁹ E. K. Černyš, *op. cit.*

Așezarea de la Stolniceni (Edineț) este situată pe un promontoriu de pe malul stâng al râului Ciugur și se află la 200 m sud-vest de sat. Ea a fost descoperită de K. V. Šiškin, în 1979 și sondata de V. I. Markevici în 1980⁶⁰. După datele lui K. V. Šiškin, locuințele satului eneolitic sunt organizate în cercuri concentrice cu centrul liber de construcții. În partea de sud și sud-vest a așezării casele sunt dispuse în grupuri și pe șiruri. La sud-vest de așezarea descrisă, pe partea dreaptă a râului, se află o altă așezare, din aceeași fază, formată din două cercuri concentrice de locuințe (fig. 8/1 — 2).

Așezarea de la Konovka (r. Chelmenet, reg. Cernăuți) se găsește în punctul „Puțita” și ocupă un promontoriu cu o suprafață de aproximativ 14 ha. Stațiunea a fost cercetată prin săpături și metoda determinării rezistivității solului în anii 1975 — 1980 de către N. M. Šmaglii, S. N. Ryjov și V. P. Dudkin. În urma săpăturilor au fost atestate două niveluri de locuire, ambele din faza Cucuteni B, dar care nu se suprapun. Au fost degajate 12 locuințe de tipul platformelor. Din nivelul superior fac parte primele două locuințe (nr. 1 și 2), care se află în afara concentrării de case din nivelul inferior. Planul stațiunii din nivelul inferior este similar cu cel al așezării Iablona I. Locuințele sunt distribuite în două cercuri alăturate. Însă, spre deosebire de Iablona I, în sectorul de vest, cu cel mai mare număr de locuințe se observă două cercuri concentrice. În cadrul cercurilor, locuințele se grupează în jurul unor curți libere de construcții. În partea de nord a satului între cercuri a fost descoperit un astfel de grup de case⁶¹ (fig. 4/2).

Disponerea locuințelor în cercuri este ilustrată și de așezarea de la Glavan (Drochia), semnalată de V. M. Bikbaev în 1978 și cercetată de V. P. Dudkin în anii 1978 — 1979. Stațiunea se găsește la 3,5 km sud-vest de sat pe malul stâng al Răutului. În 1981 V. M. Bikbaev întreprinde în așezare primele săpături, reluate de T. D. Todorova în 1987. Astfel au fost degajate patru locuințe de suprafață, de formă dreptunghiulară și trei gropi menajere. După informațiile lui V. P. Dudkin, în așezare s-au identificat 148 de construcții, distribuite în cercuri concentrice. În sectorul de vest se observă două șiruri paralele de case. Totodată, ca și în alte stațiuni, locuințele se grupează în jurul unor curți⁶² (fig. 10).

Sinteza a două modalități de organizare a așezărilor este demonstrată de cunoscuta stațiune de la Petreni. După informațiile lui K. V. Šiškin, așezarea are o suprafață de 30 ha și în ea se află aproximativ 500 de construcții. Majoritatea locuințelor aveau dimensiunile de 8×5 m și doar la periferie se întâlneau case mari ($14 - 16 \times 6 - 7$ m). Locuințele erau organizate în 11 — 12 cercuri concentrice și în același timp formau șiruri radiale⁶³ (fig. 9).

Așezarea Varvareuca VIII (Florești) a fost descoperită de V. I. Markevici în 1954. Ea se află pe malul drept al Răutului, în punctul „La bolniță” și a fost cercetată prin săpături în anii 1960 — 1962 și 1969. Stațiunea este protejată de malul râului și de pante abrupte în partea de nord, est și vest, accesul făcându-se pe latura de sud. Ea are dimensiunile de aproximativ 40 ha. În așezare au fost depistate 6 locuințe de suprafață, dintre care cinci sunt dreptunghiulare și una de forma literei L. Dimensiunile locuințelor degajate oscilează între 60 — 134 m². Precum a relevat autorul săpăturilor cinci locuințe aveau câte două încăperi, iar una, trei camere. În așezare au fost identificate aproximativ 200 de construcții, care sunt organizate în cercuri⁶⁴.

Așezarea de la Badragii Vechi (Edineț), din faza Cucuteni B, ne ilustrează disponerea caselor în grupuri. Ea se găsește pe malul stâng al Prutului și ocupă o suprafață de aproximativ 50 ha. În așezare au fost degajate două locuințe de suprafață, rectangulare, cu dimensiunile de 60 m² și 160 m². Între grupurile de locuințe se află spații mai de teren libere de construcții⁶⁵.

Pe cursul superior al Nistrului se localizează grupul de așezări de tipul Košilovtsy (punctul Oboz) din faza Cucuteni B — Tripolie CI. În așezarea eponimă și cea de la Kunisovtsy, punctul Stankovy, situate ambele pe promontorii, locuințele erau dispuse pe șiruri paralele⁶⁶. După informațiile lui V. M. Konoplea, așezările fazei Cucuteni B — Tripolie CI din Ucraina Subcarpatică erau distribuite pe șiruri; ele alcătuiau un semicerc sau cerc și erau organizate în grupuri⁶⁷. În interfluviul Nistru-Bugul de Sud sunt cercetate mai bine așezările de la finele fazei Cucuteni A-B — Tripolie BII și cele ale fazei Cucuteni B — Tripolie CI. L. Poliščuk a menționat că în zona de sud a interfluviului predomină organizarea caselor pe șiruri paralele. Disponerea locuințelor în cerc a fost atestată și în stațiunile Nemirovskoe și Alexandrovka-Kiuteanskaia I⁶⁸.

Dintre așezările cu dimensiuni foarte mari, din faza Tripolie CI, din interfluviul Bugul de Sud-Nipru au fost cercetate prin săpături siturile de la Maidanetskoe, Talianki, Dobrovody ș. a. Așezarea

⁶⁰ V. I. Markevici, *Issledovanija ...*, p. 391 — 392.

⁶¹ N. M. Šmaglii, S. N. Ryjov, V. P. Dudkin, *Tripilske poselenja Konovka v Sredioni Podnistrovi*, în *Archeologija*, 52, 1985, p. 42 — 52, fig. 2.

⁶² V. M. Bikbaev, *Issledovanija poselenia kultury Cucuteni — Tripolie Glavany I*, în *Materialy i issledovanija po archeologii i etnografii Moldovy*, Chișinău, 1992, p. 102, fig. 1 — 2.

⁶³ V. I. Markevici, *Pozdnetripolskie plemena ...*, p. 18 fig. 14.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 30.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Archeologija Ukraïnskoj SSR*, t. 1, Kiev, 1985, p. 226.

⁶⁷ *Archeologija Prikarpatija ...*, p. 24.

⁶⁸ A. F. Potakova, V. G. Petrenko, N. B. Burdo, L. I. Poliščuk, *op. cit.*, p. 32.

de la Maidanetskoe (r. Talnovski, reg. Cercasov) se află în marginea de vest a satului, pe locul Maidan și ocupă o suprafață de 300 ha. Ea a fost cercetată de N. M. Šmaglii și V. P. Dudkin în anii 1972 — 1976. În așezare au fost identificate 1575 de construcții. Ele sunt dispuse în patru ovale. Din primul oval, interior, fac parte 225 de locuințe. Organizarea construcțiilor din interiorul lui este diferită. Ele sunt repartizate pe șiruri în ovale mici sau dispersate. Al doilea oval se află la 100 m de primul și include 165 de construcții. Spațiul dintre ovale este liber de construcții. Din al treilea oval fac parte 115 construcții și se găsește la o distanță de 100 m de la al doilea, în partea de nord, și 40—50 m la sud, est și vest. Teritoriul dintre al doilea și al treilea oval este ocupat în întregime de construcții, iar locuințele din acest spațiu sunt dispersate sau organizate în grupuri. În ultimul oval s-au calculat 130 de construcții, iar în spațiul dintre al treilea și al patrulea oval erau construite case. Inițial s-a presupus că în cele 1500 de locuințe locuiau aproximativ 20 — 24 mii de oameni⁶⁹. După ultimele calcule, în etapa finală a așezării locuiau 7 — 9 mii de oameni. Până în 1989 în așezare au fost degajate 50 de construcții⁷⁰.

Așezarea de la Talianki (r. Talnovski, reg. Ţercasov), după dimensiunile sale, este cea mai mare din complexul cultural Cucuteni—Tripolie. Ea are o suprafață de aproximativ 450 ha și au fost identificate 2700 de construcții. Ele sunt repartizate în două ovale mari despărțite de un spațiu de 70 — 100 m. În partea de sud a așezării, la o distanță de 50 — 70 m, a fost atestat un rând de locuințe dispuse paralel față de cele două ovale. Acest teritoriu este ocupat de construcții dispersate sau organizate în grupuri. Mai dens construit este sectorul de nord-vest al așezării, din ovalul interior. Aici se observă șiruri radiale de case, care merg de la ovalul interior spre centrul așezării. Astfel de șiruri au fost documentate și în partea de sud-est a așezării. Organizarea pe șiruri radiale a locuințelor se observă și la periferia așezării. Săpăturile în așezare au început în 1981 și până în 1989 au fost depistate 15 locuințe și trei „anexe” gospodărești⁷¹. Așezarea de la Dobrovody (r. Uman, reg. Ţerkasov) are dimensiunile de 280 ha și în ea au fost atestate 260 de construcții. În anii 1981 — 1982 T. G. Movša a efectuat în așezare săpături degajând 4 locuințe de suprafață, rectangulare, și de forma literei L (nr. 3). După cum a remarcat T. G. Movša, casele în așezare sunt distribuite în 9 — 10 cercuri cu centrul liber de construcții⁷². Însă în sectorul de sud al așezării se observă că locuințele erau dispuse și pe șiruri radiale (fig. 6/2). Subliniem faptul că așezările cu dimensiuni foarte mari, Maidanetskoe, Talianki și Dobrovody se găsesc la o distanță de 20 km una față de alta.

Printre cele 24 de așezări din raionul Uman (reg. Ţerkasov), cercetate de K. V. Šiškin prin metoda aerofotometriei, majoritatea aparțin fazei Tripolie CI. În unele din ele au fost întreprinse și săpături (Šuškovka, Kasionovka, Cicerkozovka ș. a.). Din planurile publicate de cercetător se pot distinge următoarele modalități de organizare a așezărilor: 1), cercuri concentrice — Kasionovka, Kocerjyntsy, punctul „Pankovka”, Starye Babani, Nebelevka, Krivie Kolena, Sinitsiia, Talinoe; 2), cercuri concentrice și șiruri radiale — Cicerkozovka, Iskrene, Šuškovka, Peščianaia, Glybočiock; 3), cercuri concentrice și șiruri paralele — Kolodistoe, Rosohuvatka⁷³ (fig. 5; 6).

În zona Niprului mijlociu stațiunile fazei Tripolie CI sunt reprezentate de așezările aspectului regional Čapaevka. Ele, de regulă, sunt situate pe locuri înalte, de cele mai multe ori ocupând promontorii. Dintre așezările acestui aspect cultural, mai bine a fost studiată stațiunea eponimă. După datele săpăturilor din anii 1966 — 1968 și 1970 — 1972 ea are o suprafață de 1 ha. La Čapaevka au fost depistate 11 locuințe de tipul semibordeielor, 39 de gropi și 3 vetre. Locuințele sunt de formă ovală și dimensiunile lor oscilează între 20 și 63 m². În preajma locuințelor se aflau câte 1 — 5 gropi. Locuințele sunt dispuse într-un cerc cu mijlocul liber de construcții⁷⁴. Așezarea se datează la 2920 ± 100 i. e. n. (Bln — 631).

Așezările și necropolele fazei Tripolie CII (=Horodiștea—Foltești) din interfluviul Nistru-Prut au fost încadrate în următoarele aspecte regionale sau culturi: Brânzeni, Gordinești, Ofatinți și Usatovo. Informații referitoare la modalitățile de organizare a așezărilor avem numai pentru primul aspect.

Așezările de tipul Brânzeni (sau Žvaneț, după T. G. Movša) sunt localizate între cursurile de mijloc ale râurilor Prut și Nistru. Ele, de regulă, sunt situate pe locuri înalte, unele având șan-

⁶⁹ N. M. Šmaglii, *Krupnyje tripolskie poselenija v mezhdurečie Dnepra i Južnogo Buga*, în *Pervobytnaja archeologija-poiski i nachodniki*, Kiev, 1980, p. 198 — 203; idem, *O socialno-demografičeskoj rekonstrukcii krupnych tripolskich poselenij*, în *Internationales Symposium über die Lengyel-kultur*, Nitra-Wien, 1986, p. 257 — 264.

⁷⁰ N. M. Šmaglii, M. Iu. Videiko, *Krupnyje tripolskie poselenija i problema rannich form urbanizacij*, în *I polevoi seminar* ..., p. 12 — 16.

⁷¹ V. A. Krut's, *Planirovka poselenija u s. Talianki i nekotorye voprosy tripolskogo domostroitelstva*, în *I polevoi seminar* ..., p. 43 — 47.

⁷² T. G. Movša, *Dobrovody-krupnoe poselenie tripolskoe-kukutenskoj kulturnoj obščinosti na Bugo-Dneprovskom mezhdurečie*, în *Arheologija i paleogeografija mezolita i neolita Ruskoj raviny*, 1984; idem, *Tomaševskaja lokalnaja grupa tripolsko-kukutenskoj obščinosti*, în *Studia Praehistorica*, 9, 1988, p. 84 — 109.

⁷³ K. V. Šiškin, *Planirovannija* ..., 179 — 180.

⁷⁴ V. A. Krut's, *Pozdnetripolskie pamiatniki Srednego Podneprovja*, Kiev, 1974, p. 14 — 32.

țuri și valuri de apărare (Costești IV, Žvaneț, punctul Šciob). Până în prezent se cunosc 27 de așezări de acest tip. Săpături pe suprafețe mari au fost efectuate în așezările Brânzeni, punctul Țiganca (Edineț) și Costești IV (Râșcani). Așezarea de la Brânzeni se află la 1,5 km nord-vest de sat, pe malul stâng al Racovățului. Ea are o suprafață de aproximativ 1 ha și este înconjurată din trei părți de pante abrupte (50° – 70°), accesul făcându-se pe latura de vest. Se presupune că în așezare au fost în total în jur de 50 de case, însă au fost degajate doar 37 de locuințe de suprafață, restul fiind distruse în timpul exploatarea unei cariere de piatră. Locuințele sunt dispuse pe șiruri paralele și în același timp se grupează câte 2 – 7 case⁷⁵.

Fig. 10. Planul așezării de la Glavan.

Așezarea de la Costești se află în punctul „Stânca Costeștiului”. Ea are un sistem complicat de fortificare care constă din trei șanțuri și trei valuri. În așezare au fost degajate 25 de locuințe de suprafață. V. I. Markevici susține că locuințele nu sunt organizate după un anumit sistem⁷⁶, dar, din planul publicat al așezării se poate constata că locuințele erau distribuite în două ovale, având în centru trei construcții. O locuință se afla în afara concentrării de case.

În apropierea așezărilor de la Stolniceni (Edineț), din faza Cucuteni B, pe malul stâng al Ciurgurului, au fost atestate, prin metoda aerofotometriei, două așezări de tipul Brânzeni. Casele ambelor așezări erau organizate în cerc (fig. 8/3, 4).

Așezările și necropolele fazei Tripolie CII din bazinul mijlociu al Niprului, atestate pe ambele maluri, fac parte din aspectele regionale Lucași și Sofievka. Dintre ele mai amplu au fost cerce-

⁷⁵ V. I. Markevici, *Pozdnetripolskie ...*, p. 33–34, fig. 42.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 42, fig. 66.

tate stațiunile de tipul Lucași. Așezările acestui aspect sunt situate pe terasele relativ înalte ale Niprului. În așezarea eponimă au fost descoperite locuințe de suprafață de dimensiuni mici ($1,4 \times 1,5$ m; $3,8 \times 4,5$ m) și vestigiile lor constau din trei straturi de chirpic, cel inferior având amprente de bărne. Pe o suprafață de 180×120 m au fost atestate 9 construcții dispuse în oval. În așezările de tipul Lucași-Sofievka II și Podgorțsy III au fost identificate 8 și, respectiv, 6 locuințe organizate în cerc⁷⁷.

În Volynia așezările fazei Tripolie CII au fost incluse în două aspecte regionale: Troianov și Gorodsk. Așezarea de la Troianov se află pe un promontoriu înalt de pe malul drept al râului Gnulopeati, în punctul „Orehova Gora”. A fost cercetată prin săpături de N. M. Šmaglii în anii 1956 — 1958. În urma investigațiilor au fost degajate 35 de locuințe de suprafață. Ele erau concentrate în două grupuri. Prima grupă se găsea în sectorul de nord-vest al așezării și parțial a fost distrusă. Probabil că locuințele din acest sector erau dispuse în cerc sau oval. A doua grupă de case se află în partea de nord-est a așezării și este organizată în oval. Locuințele 34 și 35 erau situate în afara masivului de case și probabil făceau parte din alt cerc⁷⁸. Planul așezării de la Troianov este similar cu cele al stațiunilor Iablona I și Konovka din interfluviul Nistru-Prut.

Așezarea de la Gorodsk, cercetată de V. P. Petrov, este situată pe un promontoriu. După informațiile cercetătorului, locuințele erau dispuse pe șiruri⁷⁹. O altă așezare de același tip a fost identificată lângă satul Golyșev la marginea de sud a orașului Lutsk și a fost săpată de N. A. Pelešcișin în anii 1972 — 1973. În așezare au fost degajate 20 de locuințe de suprafață care erau dispersate⁸⁰.

În urma cercetărilor de peste un secol a complexului cultural Cucuteni-Tripolie au fost acumulate informații despre organizarea caselor în 106 așezări. Din punct de vedere cronologic ele se repartizează în felul următor: cultura Precucuteni — Tripolie A — 10, faza Cucuteni A — Tripolie BI — 12, Cucuteni A-B — Tripolie BII — 33, Cucuteni B — Tripolie CI — 41 și faza de tranziție sau faza Tripolie CII — 10. Actualmente, în cadrul complexului cultural Cucuteni-Tripolie se disting trei zone mari: Carpato-Nistrieană, Bugo-Nistrieană, și Bugo-Niproveană. Din prima zonă avem informații de la 45 de așezări: cultura Precucuteni — Tripolie A — 10, Cucuteni A — 11, Cucuteni A-B — 8, Cucuteni B — 12 și Tripolie CII — 4. Din a doua zonă dispunem de date despre 7 așezări din fazele Cucuteni A-B și B. Pentru zona Bugo-Niproveană ne sunt cunoscute datele de la 54 de așezări: Tripolie BI — 1, Tripolie BII — 22, Tripolie CI — 25 și Tripolie CII — 6.

În complexul cultural Cucuteni-Tripolie organizarea așezărilor în cerc sau oval a fost semnalată în 72 de stațiuni, pe șiruri în 21 și în grupuri sau dispersate în 13. Deci, putem constata, că în complexul cultural Cucuteni-Tripolie este caracteristică organizarea caselor în cerc sau oval. În spațiul Carpato-Nistriean, în cele 45 de așezări ale complexului cultural Cucuteni-Tripolie organizarea în cerc sau oval a fost atestată în 20 de așezări, pe șiruri în 15 și în grupuri sau dispersate în 10. Pe culturi și faze ele se prezintă în felul următor: cultura Precucuteni-Tripolie A — în cerc sau oval — 3 așezări; pe șiruri — 3 și în grupuri sau dispersate — 4; faza Cucuteni A — în cerc sau oval — 3; pe șiruri — 6 și în grupuri sau dispersate — 2; Cucuteni A-B — în cerc sau oval — 4; pe șiruri — 2 și în grupuri sau dispersate — 2; Cucuteni B — în cerc sau oval — 7; pe șiruri — 3 și în grupuri sau dispersate — 2; Tripolie CII — în cerc sau oval — 3 și pe șiruri o așezare. În zona Bugo-Niproveană organizarea caselor în cerc a fost documentată în 50 de așezări; pe șiruri într-o singură așezare și în grupuri sau dispersate în 3. Cronologic ele se repartizează în felul următor: Tripolie BI — în cerc — 1; Tripolie BII — în cerc sau oval — 20 de așezări și în grupuri sau dispersate — 2; Tripolie CI — în cerc sau oval — 25 de așezări; Tripolie CII în cerc sau oval — 4 așezări, pe șiruri și în grupuri sau dispersate câte o stațiune. Deci, este evident că în aria tripoliană prevalează organizarea satelor în: cerc sau oval.

Din informațiile expuse mai sus se observă diferența dintre cele două mari arii ale complexului cultural Cucuteni — Tripolie (Carpato-Nistrieană și Bugo-Niproveană). În ambele zone se constată aceeași tendință de organizare a satelor în cerc sau oval. Trebuie să remarcăm și faptul că, indiferent de modalitatea de organizare a așezărilor, ca element esențial al structurii stațiunilor se impune grupul de locuințe. Sinteza celor două modalități de organizare a stațiunilor și anume în cerc sau oval și pe șiruri se constată, de regulă, în așezările mari și foarte mari și se explică probabil prin necesitatea unor căi de acces în teritoriul așezărilor, desigur, fără a fi în detrimentul sistemului de fortificare, căci în caz de primejdie ele puteau fi ușor îngrădite cu o palisadă. În concluzie, subliniem că informațiile despre modalitățile de organizare a așezărilor complexului cultural Cucuteni — Tripolie pot contribui la elucidarea unor probleme economice, socio-demografice și religioase ale comunităților cucuteniene și tripoliene, care să constituie obiectul unor noi cercetări.

⁷⁷ V. A. Kruts, *Pozdnitripolskie pamiatniki...*, p. 80 — 81.

⁷⁸ N. M. Šmaglii, *O plantovke pozdnitripolskikh poselenij Vostočnoj Volyni*, în *KS — Kiev*, 1966, p. 52 — 55.

⁷⁹ V. P. Petrov, *Poselenija v Gorodsku (rozvidkovi rozkopki 1936 roku)*, în *Tripilska kultura*, Kiev, 1940, t. 1, p. 339 — 382.

⁸⁰ *Archcologija Prikarpatija...*, p. 31 — 32.

LES MODALITÉS D'ORGANISATION DES ÉTABLISSEMENTS DU COMPLEXE CULTUREL DE CUCUTENI-TRIPOLIE

RÉSUMÉ

À la suite des recherches étendues sur plus d'un siècle concernant le complexe culturel Cucuteni — Tripolie on a accumulé des données quant à l'organisation des maisons en 106 villages. Du point de vue chronologique elles sont réparties de la sorte : la culture Précucuteni — Tripolie A — 10, phase Cucuteni A — Tripolie BI — 12, Cucuteni A-B — Tripolie BII — 33, Cucuteni B — Tripolie CI — 41 et la période de transition ou phase Tripolie CII — 10.

Actuellement dans le cadre du complexe culturel Cucuteni — Tripolie on distingue trois grandes zones : Carpatho-Dniestrienne, Bougo-Dniestrienne et Bougo-Dnieprienne. De la première zone nous avons des données de 45 établissements : la culture Précucuteni — Tripolie A — 10, Cucuteni A — 11, Cucuteni A-B — 8, Cucuteni B — 120 et Tripolie CII — 4. Pour la zone Bougo-Dnieprienne nous connaissons les données de 54 établissements : Tripolie BI — 1, Tripolie BII — 22, Tripolie CI — 25 et Tripolie CII — 6.

Dans le complexe culturel Cucuteni — Tripolie l'organisation des établissements en forme de cercle ou d'ovale a été signalée en 72 établissements, dont 21 en rangées et 13 en groupes ou dispersés. Par conséquent on peut constater comme caractéristique du complexe culturel Cucuteni — Tripolie l'organisation en forme de cercle ou d'ovale.

Dans l'espace Carpatho-Dniestrien dans les 45 établissements l'organisation en forme de cercle ou d'ovale a été attestée en 20 stations, dont 15 sont en rangées et 10 en groupes ou dispersés. D'après les cultures et les phases ils se présentent comme suit. La culture Précucuteni — Tripolie A — en cercle ou ovale — 3 établissements ; en rangées — 3 et en groupes ou dispersés — 4 ; la phase Cucuteni A — en cercle ou ovale — 3, en rangées — 6 et en groupes ou dispersés — 2 ; Cucuteni A-B — en cercle ou ovale — 4, en rangées — 2 et en groupes ou dispersés — 2 ; Cucuteni B — en cercle ou ovale — 7, en rangées — 3 et en groupes ou dispersés — 2 ; Tripolie CII — en cercle ou en ovale — 3 et en rangées — 1.

Dans la zone Bougo-Dnieprienne l'organisation des maisons en cercle ou en ovale a été observée en 50 établissements, en rangées — 1 et en groupes ou dispersés en 3. Chronologiquement elles sont réparties ainsi : Tripolie BI — en cercle ou en ovale — 1 ; Tripolie BII — en cercle ou en ovale — 20 et en groupes ou dispersés — 2 ; Tripolie CI — en cercle ou en ovale — 25 établissements ; Tripolie CII — en cercle ou en ovale — 4, en rangées — 1 et en groupes ou dispersés — 1.

Des données exposées ci-dessus on observe la différence entre les deux grandes zones (Carpatho-Dniestrienne et Bougo-Dnieprienne). Dans les deux zones on constate la même tendance d'organiser les villages en cercle ou en ovale. Il faut remarquer le fait qu'indifféremment de la modalité l'organisation des établissements comme élément essentiel s'impose le groupe d'habitations.

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. Plans des établissements de Bernašovka (1) et de Luka — Vrublevetskaja (2).
 Fig. 2. Plan de l'établissement Putinești III.
 Fig. 3. Plans des établissements Lencăuți (1), Slobodkă — Zapadnaja (2) et Jablona I (3).
 Fig. 4. Plans des établissements Škarovka (1) et Konovka (2).
 Fig. 5. Plans des établissements Nebelevka (1), Peščianaja (2), Rosohuvatka (3), Glybočok (4), Iatranovka (5), Krivye Kolena (6), Kobrinova (7), Talinoe (8).
 Fig. 6. Plans des établissements Mihailovka (1), Talianki (2), Peregonovka (3), Kasionovka (4), Čičerkozovka (5), Iskrenč (6), Šuškovka (7), Kolodistoe, Vladimirovka (9).
 Fig. 7. Plan de l'établissement Brânzeni VIII.
 Fig. 8. Plan des établissements de Stolniceni (1, 2 — Cucuteni B ; 3, 4 — de type Brânzeni).
 Fig. 9. Plan de l'établissement de Petreni.
 Fig. 10. Plan de l'établissement de Glavan.